

inom bl.a. politik som inte är rumsren i Europa.

Bangstad nämner i introduktionen till boken att hans syfte är att skapa en introduktion till sekularism på ett nordiskt språk. Han gör ändå mycket mer än så. Han skapar ett verk som inte enbart ger en omfattande och välformulerad teoretisk presentation, han förankrar teorin i praktik. Boken riktar sig inte enbart till noviser inom ämnet sekularism, även erfarna forskare inom området kan dra nytta av boken på grund av dess empiriska innehåll.

JOHNNY LÅNGSTEDT
HUM. KAND., ÅBO

BARBARA FUCHS
Exotic Nation: Maurophilia and the Construction of Early Modern Spain. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press 2009. 200 s.

MARTIN SCHWARZ LAUSTEN
Tyrkefrygt og tyrkeskat: Islamofobi, religion og politik hos teologer og regenter i reformationstidens Danmark. Kirkehistoriske studier III. Række nr. 14. København: Afdeling for Kirkehistorie, Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet: 2010. 320 s.

Kysymykseen, millaisena islam eri muodoissaan näyttäytyi kristittyjen silmissä 1500-luvun Euroopassa, ei ole helppo antaa yksiselitteistä vastausta. Californiassa (UIC, Los Angeles) Espanjan ja Portugalin tutkimuksen professorina toimivan Bar-

bara Fuchsin analyysi valtaväestön suhtautumisesta maurikulttuuriin Espanjassa uudenajan alussa ja toisaalta Tanskan kirkkohistorian grand old manin, emeritusprofessori Martin Schwarz Laustenin tutkimus islamofobiasta reformaatioajan Tanskassa edustavat tässä keskustelussa ääripäitä. Siinä missä Fuchs pyrkii kumoamaan väitteen maurien ja espanjalaisen kantaväestön jännitteistä suhteista ja osoittamaan maurien huomattavan merkityksen modernin espanjalaisuuden synnyssä, Schwarz Lausten piirtää kuvan turkkilaisia kohtaan vihaa ja pelkoa lietsoneista tanskalaisteologeista. Molempia tutkimuksia yhdistää se, että ne perustuvat pääasiallisesti painetuista aikalaislähteistä ammennettavaan kuvaan.

Käsitettä *mauri* voidaan käyttää kahdessa merkityksessä. Alun perin se viittasi Mauritanian asukkaisiin, arabieksansion jälkeen 600-luvulla näiden ja arabien muodostamaan sekakansaan. Espanjassa maureilla tarkoitetaan maan keskiajalla vallanneita arabeja, jotka tunnustivat islamia. Granadan valtaamisen jälkeen vuonna 1492 monet maurit kääntyivät tosiasiatunnustaan kristinuskoon. Vuonna 1609 maurit karkotettiin maasta lukuun ottamatta kristityiksi kääntyneitä. Käytännössä tämä merkitsi pakkokäännytystä tai maanpakoa.

Fuchsin mukaan suhde maurien kulttuuriin leimasi kuitenkin olennaisesti ei vain Espanjan poliittista historiaa vaan koko espanjalaista kulttuuria uudenajan alussa. Maurien jäljitteleminen ja maurilaiset vaikutteet löivät leimansa niin kirjallisuuteen, pukeutumiseen, kieleen kuin arkkitehtuuriinkin. Espanjan "takaisinvaltauksella" (*reconquista*) on väkivaltainen jälkimaine. Juutalaisten ja maurien karkotukset 1492 on nähty varhaisena etnisenä puhdistuksena. Fuchs katsoo kuitenkin, että tämä kuva on yksipuolinen. Hän myöntää, että Ferdinandin ja Isabelan hallituskaudesta lähtien poliittisena tavoitteena oli maurien alis-

taminen tarvittaessa väkivaltaisesti, mutta korostaa, että huomion kiinnittäminen makrotason toimenpiteisiin on jättänyt varjoon samanlaisen maurien kulttuurisen ihailun, suoranaisten maurofilian, jota hän nimittää iberialaisen kulttuurin "hybridisoitumiseksi". Moderni Espanja on hänen mukaansa paljon velkaa andalusialaiselle maurikulttuurille.

Tätä prosessia ilmentävät niin maurien sympaattinen käsittely uudenajan alun espanjalaisessa kirjallisuudessa kuin jokapäiväisten käyttöesineiden omaksuminenkin. Myös maurien asuista ja heidän käyttämistään kankaista kehittyi 1500-luvulla Espanjassa tarkoin seurattu muoti. Esimerkiksi musliminaisten hunnusta tuli muotiesine viimeistään 1600-luvun alkupuoliskolla, kuten Antonio León Pinelon kuvauksesta vuodelta 1641 käy ilmi. Materiaalisten kulttuurivaikutteiden rinnalla Fuchs kiinnittää huomiota myös tapakulttuuriin ja maurien ja espanjalaisten rodulliseen sekoittumiseen sekä aikalaisen käsityksiin omasta ja maurien etnisestä alkuperästä. Huolimatta ajoittain kiivaasta pyrkimyksestä "rotupuhtauteen" (*limpieza de sangre*) vallalle pääsi käsitys, jonka mukaan tätä pyrkimystä oli mahdollista toteuttaa.

Maureilta saadut vaikutteet pistivät myös Espanjassa uudenajan alussa vierailleiden seikkailijoiden silmään. Fuchsin analysoimissa matkakertomuksissa kuva Espanjasta eksoottisena maana näyttää perustuneen pitkälti maurien kulttuurivaikutukseen. Tätä kuvaa hänen mukaansa Espanjassa myös tietoisesti rakennettiin, sillä orientaalisuus alettiin ymmärtää kansallisena kulttuuripiirteenä tai peräti identiteetin osana.

Toisaalta maurien vaikutusta voitiin käyttää myös Espanjan vastaisessa propagandassa tulkitsemalla uskonnollinen ja rodullinen poikkeavuus muista läntisen Euroopan kulttuureista negatiiviseksi toiseksi tai barbariaksi. Fuchs pohdii myös, miten myöhemässä his-

toriografiassa negatiivinen käsitys maurikulttuurista on vaikuttanut Espanjan historiasta esitettyihin tulkitoihin erityisesti Italiassa. Hän yhtyy Alan Milhoun näkemykseen, jonka mukaan poliittisen tason aggressiivisuus juutalaisia ja maureja kohtaan selittyy Espanjan "eurooppalaistumispyrkimyksillä"; tullakseen hyväksytyksi eurooppalaisena valtiona Espanjan katolisten kuninkaiden oli tehtävä selvä pesäero vähemmistöihin.

Niinpä poliittisella tasolla kaikkia maureilta saatuja vaikutteita ei suvaittu. Kaarle V kielsi maurien nimien antamisen kastettaville ja arabiankieliset sopimukset vuonna 1526. Muodikkaana pidetyn naisten viitan (*tapado*) käyttö kiellettiin asetuksella 1586 ja 1639. Näiden lakien ja asetusten valvonta oli usein kuitenkin heikkoa. Lisäksi myös hovissa suosittiin samanaikaisesti kuin huomaamatta monia maureilta omaksuttuja kulttuuri-ilmiöitä, esimerkiksi turnajaisia muistuttanutta kisailua (*juegos de cañas*).

Maurofilian rinnalla Espanjassa esiintyi myös maurofobiaa, joka kuvastui esimerkiksi lainsäädännössä. Vuonna 1532 sallittiin "asketäin kristityiksi kääntyneille" laulaminen, soittaminen ja tanssi vain sillä ehdolla, etteivät he maininneet Muhammadin nimeä. Fuchs katsoo kuitenkin maurofobian olleen yleistä ennen muuta maassa vierailleiden ulkomaalaisten parissa sekä katolisten kuninkaiden valtiopolitiikassa. Fuchs siis väittää, että tosiasiallisesti islamilainen kulttuuri vaikutti *reconquistan* varjossa syvällisesti puhdasoppisuuttaan vakuuttaneessa Espanjassa.

Schwarz Laustenin aineisto on suppeampi ja näkökulma kapeampi, joskin hän hyödyntää sen tehokkaasti. Reformaatiokauden tanskalaisien teologioiden (Hans Tausen, Peter Palladius, Niels Hemmingsen) ohella hän tarkastelee myös Lutheria ja Melancthonin, Justus Jonasta, Johannes Brenziä, Andreas Musculusta ja Johann Spangenbergia

sekä tanskalaista reformikatoililaisia teologia Poul Helgeseniä. Edellä mainitut saksalaiset auktorit hän on valinnut siksi, että heidän teoksensa levisivät laajalle tanskalaisen papiston käsissä. Vuodelta 1555 säilyneiden perunkirjojen avulla hänen on onnistunut identifioida 70 papin kirjavarat Pohjois-Jyllannista. Tutkimus osoittaa varsinkin Brenzin teosten olleen Tanskassa suosittuja.

Turkkilaispelko oli Tanskassa 1500-luvulla tuontitavaraa. Osmanien kolkuttamilta Wienin porteilta oli matkaa Pohjolan perukoille. Tästä syystä myös tanskalaisien teologien kuva islamista muotoutui pääasiassa saksalaisten esikuvien mukaiseksi. Turkkilaisuus edusti Tanskassa yhtäältä toiseutta, toisaalta tanskalaiset lainasivat Saksasta ajatuksen, jonka mukaan osmanit olivat Jumalan kristityille antama muistutus hartaaseen rukoukseen ja katumukseen. Tanskalaisissa saarnoissa he edustivat paavin ohella Antikristusta. Katoliseen kirkkoon jäänyt Helgesen rinnasti puolestaan Lutherin turkkilaisiin Antikristuksen henkilöitymänä. Toisaalta osmanien menestyksen pelättiin uhkaavan koko kristikuntaa, mistä syystä pyrittiin korostamaan, että taistelu näitä vastaan oli koko Kristuksen kirkon yhteinen ponnistus.

Islaminpelko, joka pukeutui "kauhupropagandan" asuun, välittyi reformaatiokaudella teologioiden kammiosta myös virsikirjaan. Den danske Psalmebog 1569 sisälsi useita tähän diskurssiin kuuluneita virsiä, joissa "Jumalan kirkkoa" uhkasivat "papistit ja julmat turkkilaiset" (*papisten / oc den grumme Tyrk*). Kristian III määräsi 1553 ylimääräisen rukouspäivän turkkilaisien pysäyttämiseksi. Schwarz Lausten kiinnittää huomiota myös turkkilaispelon linkittymisen laajempaan ksenofobiaan, jota ilmensivät vuoden 1569 muukalaisasetukset (*Fremmedartikler*).

Islamin pelkoa kuvastavat rukoukset löysivät myös tiensä aikakauden rukouskirjoihin (Peder Tideman

1563, Hans Christensen Sthen 1571). Vuosisadan loppupuolella turkkilaisien uhkaan liittyvät kirjoitukset, jotka olivat pääasiallisesti käännöksiä saksasta, alkoivat muodostaa myös Tanskassa oman kirjallisen genrensä (Türckenbühlein). Valtaosa tästä kansankirjallisuudesta kuvasi turkkilaisotien voittoja ja tappioita mutta myös islamia uskontona.

Kirjan kolmannessa luvussa Schwarz Lausten tarkastelee turkkilaisvaaran vuoksi Tanskassa kannettuja veroja, joita hänen laskelmiensa mukaan kerättiin vuosina 1544–1588 kaikkiaan 120 000 guldenin edestä. Summa oli kymmenkertainen Tanskan kaikkien kaupunkien yhteisiin vuotuisiin veroihin suhteutettuna. Verojen suuruus osoittaa, että turkkilaisien pelko oli Tanskassa todellista ja että sillä oli sekä uskonnollisia, poliittisia että taloudellisia seurauksia. On vahinko, että Schwarz Lausten päättää tarkastelunsa jo 1500-luvulle, sillä ainakin Saksassa pietismi tarttui turkkilaisdiskurssiin tarjoten jo urautuneisiin käsityksiin uutta pontta ja uuden näkökulman. Toistaiseksi ei ole tutkittu, kuvastuiko tämä muutos myös Tanskaan.

Fuchs ja Schwarz Laustenin pelottavan ajankohtaiset tutkimukset hahmottavat kiinnostavasti kuva suhtautumisesta islamiin 1500-luvun kristillisen Euroopan eri puolilla. Ne hyödyntävät monipuolisesti käytettävissä olevan lähdemateriaalin, mutta kysymys islam-kuvan sosiaalisesta edustavuudesta jää silti avoimeksi. Sen sijaan mainitut tutkimukset osoittavat selvästi, että mitä lähempänä "toiseus" on, sitä helpompi siihen on suhtautua ei vain suvaitsevasti vaan myös kiinnostuneesti.

ESKO M. LAINE
DOS., HELSINKI